

Яворська Т. І., д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Таврійського державного агротехнологічного університету, yavorska@bk.ru

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

***Анотація.** Розглянуто рівень державної підтримки сільського господарства в розвинутих країнах та Україні. Виділено перспективні напрями державної підтримки суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві. Визначена основна роль фінансово-кредитної підтримки та основні її складові. Розглянуто особливості законодавчого напрямку підтримки малого бізнесу в сільському господарстві. Рекомендовані напрями організаційно-технічної та інформаційно-аналітичної державної підтримки.*

***Ключові слова:** державна підтримка, малий бізнес, сільське господарство, фінансово-кредитна підтримка, законодавча підтримка, організаційно-технічна підтримка, інформаційно-аналітична підтримка.*

Q18 – Agriculture Policy, Food Policy

Yavors'ka T., doctor of economic sciences, professor, head of enterprise, trade and exchange activities, Tavia State Agrotechnological University, yavorska@bk.ru

AREAS OF STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS IN AGRICULTURE

Abstract.

Setting objectives. The level of state support for agriculture in developed countries. It is shown that in Ukraine it is in times lower than in EU countries and falls mostly on large farms. Small businesses for various reasons remain outside state support.

Research results. Considers legislative definition of micro, small, medium and large enterprises in Ukraine. According to this approach in 2015, 96.8% of business entities in agriculture refers to small businesses (of which 90.4% - micro entities) of 3.2% for medium enterprises. An attributed to small businesses, agricultural enterprises (including farms) and individual entrepreneurs farms commodity orientation of agricultural land and 500 hectares.

The foreign practice of state support for agriculture, including Poland, in terms of improving its competitiveness and legislative regulation. Highlight perspective directions of state support of small business in agriculture. The basic role of financial support and its main components. The features of the legislative direction to support small businesses in agriculture. Recommended areas of organizational, technical and information-analytical state support. It is envisaged that all areas of government support for small businesses should be registered in the relevant state target programs.

Conclusions. Effective state support for agriculture Ukraine should have a clear target direction depending on the size of land entities. Consideration of international experience shows that the most important for small business is finance and credit, legal, organizational, technical, informational and analytical support. In modern conditions possible to add and view export support. Small businesses in agriculture engaged in the production of those products for which no export quotas, honey, nuts, garlic, beans, pumpkin seeds and others. Therefore, further research is advisable to study the export support instruments, information about the trends of the world market, advising of export operations, preferential loans for exporters and more.

Keywords: government support, small business, agriculture, financial and credit support, legislative support, organizational, technical support, information and analytical support.

Постановка проблеми. Вагомий показник надання державної підтримки (субсидій) сільському господарству у європейських країнах відповідно формує

і вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції. У країнах ЄС діє єдина сільськогосподарська політика, загальний обсяг підтримки аграрного сектора в 2013-2014 роках склав майже 60 млрд євро щорічно, або 525 євро/га та становить 20% від валової продукції сільського господарства. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається, зокрема, у Нідерландах та Бельгії – близько 500 євро/га, Польщі - 345 євро/га. В Україні даний показник балансує в межах 10-20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ) і у більшості випадків припадає на великі сільськогосподарські підприємства. Тобто, представники малого підприємництва в силу різних причин залишаються поза межами державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема державної підтримки сільського господарства завжди була актуальною. Зокрема, цьому питанню присвячені наукові розробки Б. Данилишина [1], А. Діброви, С. Кваши, П. Макаренка [8], О. Могильного, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука та ін. Проте, застосування інструментів державної підтримки науковцями розглядається в основному в цілому для аграрного сектору економіки, без акцентування на діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд напрямів та видів державної підтримки малого бізнесу із врахуванням світового досвіду та сучасних аспектів розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Про низький загальний обсяг державної підтримки сільського господарства в Україні порівняно з іншими країнами свідчить оцінка підтримки виробника (Producer Support Estimate — PSE), що проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, в ЄС 21% валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, Туреччині – 23%, Канаді – 11%, США – 7%, в той час як в Україні – 1-1,5% [1].

На даний час обґрунтування концепції та стратегічних напрямів розвитку державної підтримки сільського господарства України орієнтоване на досвід

розвинутих країн. Так, цінова підтримка сільського господарства в ЄС складає до 91% від всієї суми бюджетного фінансування, в США – 48%, Канаді – 53%. На Заході істотна частка доходу фермера формується за рахунок державних джерел: в країнах Європейської спільноти (ЄС) – 3 %, Фінляндії – 72%, Японії – 72%, в США - 27-40%. Державна підтримка аграріїв у країнах ЄС в 2013 році склала від 175 до 1343 євро на 1 га сільськогосподарських угідь, зокрема у Нідерландах – 500 євро/га, Бельгії – 508 євро/га, Польщі – 345 євро/га, Німеччині – 396 євро/га. Фінансова підтримка сільського господарства в Україні (переважно непряма – за рахунок спецрежиму ПДВ для аграріїв) ледь сягає до 40 євро на гектар [2].

До суб'єктів малого підприємництва згідно Господарського кодексу України відносять фізичних осіб, зареєстрованих в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичних осіб - суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб (суб'єктів мікропідприємництва - 10 осіб), та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро (суб'єктів мікропідприємництва - 2 млн євро), визначену за середньорічним курсом Національного банку України [3].

За цим підходом у 2015 році із 79284 суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві, 96,8 % відноситься до суб'єктів малого підприємництва (з них 90,4 % - суб'єкти мікропідприємництва), 3,2 % до суб'єктів середнього підприємництва [4]. Тобто, майже всі суб'єкти господарювання в сільському господарстві відносяться до малого бізнесу. Відповідно важко розподілити адресно фінансову державну підтримку саме тим господарюючим суб'єктам, які більше всього її потребують.

Результати проведених раніше досліджень лежать в основі пропозиції автора віднести до суб'єктів малого підприємництва сільськогосподарські підприємства (в тому числі фермерські господарства), приватних підприємців,

які працюють в сільському господарстві та особисті селянські господарства товарного спрямування із площею сільськогосподарських угідь до 500 га.

Аналіз напрямів, видів, програм та інструментів державної підтримки малого та середнього бізнесу в таких розвинутих країнах, як Австралія, Ісландія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія та Швейцарія свідчить, що всі вони групуються навколо чотирьох основних видів підтримки – фінансової, інноваційної, інформаційно-консультативної та експортної. Об'єднання позитивного досвіду розвитку фермерських господарств в інших країнах (зокрема, Польщі), вимог Світової організації торгівлі, законодавчої бази та врахування специфічних рис сільського господарства України дозволяє виділити раціональні напрями державної підтримки суб'єктів малого бізнесу такі як фінансово-кредитна, законодавча, організаційно-технічна, інформаційно-аналітична (рис. 1).

Обмеженість фінансово-кредитних ресурсів у держави (для надання допомоги суб'єктам малого підприємництва) та у населення (для створення власної справи) є однією із основних проблем розвитку малого бізнесу в сільському господарстві. Досвід свідчить, що можливість отримання кредитів суб'єктами малого підприємництва на загальних підставах у комерційних банках або інших фінансово-кредитних закладах приватного сектора, є складним та забюрократизованим процесом. Тобто, вільно діючий ринковий механізм не спроможний сприяти розвитку сектора малого підприємництва через самостійне виділення необхідного обсягу інвестиційних ресурсів. З цієї причини вирішенням фінансово-кредитної проблеми їх розвитку займаються, головним чином, державні установи та заклади.

Врахування обмеженості бюджетних коштів, які спрямовуються на розвиток малого підприємництва в Україні, орієнтує державні органи на створення сприятливих нормативно-правових, інформаційних умов для розвитку недержавної фінансово-кредитної інфраструктури форм їх організації в сільському господарстві.

Рис. 1. Напрями державної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві

Джерело: узагальнено автором.

Зокрема це субсидування процентних ставок по короткострокових та інвестиційних кредитах, залучення комерційних банків до кредитування суб'єктів малого бізнесу, в тому числі через механізм мікрофінансування. За різними оцінками, в Україні частка банківського кредитування займає менше 20% обігових коштів аграрного сектору, в той час як у розвинутих країнах вона досягає 70% [1].

Врахування обмеженості бюджетних коштів, які спрямовуються на розвиток малого підприємництва в Україні, орієнтує державні органи на створення сприятливих нормативно-правових, інформаційних умов для розвитку недержавної фінансово-кредитної інфраструктури форм їх організації в сільському господарстві, зокрема субсидування процентних ставок по короткострокових та інвестиційних кредитах, залучення комерційних банків до кредитування суб'єктів малого бізнесу, в тому числі через механізм мікрофінансування. За різними оцінками, в Україні частка банківського кредитування займає менше 20% обігових коштів аграрного сектору, в той час як у розвинутих країнах вона досягає 70% [1].

На підтримку суб'єктів малого бізнесу у 2017 році Уряд планує виділити близько 5,5 млрд гривень. Найбільш поширеною формою малого підприємництва у нас традиційно вважається фермерство. У державному бюджеті на 2017 рік за бюджетною програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» передбачено 65 млн грн для фермерських господарств: 25 млн грн — за рахунок загального фонду, 40 млн грн за рахунок спеціального фонду. Кошти переважно будуть спрямовані фермерам, які обробляють до 500 га і займаються тваринництвом чи вирощуванням нішевих сільськогосподарських культур. Крім того, фермерські господарства зможуть скористатися державною підтримкою за іншими бюджетними програмами — «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» з обсягом видатків загального фонду 300 млн грн, «Державна підтримка галузі тваринництва» з обсягом видатків загального фонду 170 млн грн та «Фінансова

підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» у розмірі 3,8 млн грн зі спеціального фонду [5].

Іншим представникам малого бізнесу в Україні (приватним підприємцям, особистим селянським господарствам товарного спрямування) для одержання державної фінансової підтримки надана можливість створювати фермерські господарства на земельних ділянках для товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства як у статусі юридичної особи, так і у статусі фізичної особи-підприємця. Проте, для підтримки таких новостворених фермерських господарств за прикладом Польщі було б доцільно надавати особистим селянським господарствам товарного спрямування та фізичним особам-підприємцям можливість одержання пільгових кредитів на три роки, звільнити від сплати всіх податків терміном на п'ять років та надати їм одноразову допомогу.

Окремим напрямом державної підтримки є заохочення створення сімейних фермерських господарств, які вже де-факто давно функціонують у статусі особистого селянського господарства товарного спрямування. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» створено законодавче підґрунтя для трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Умовою отримання статусу сімейного фермерського господарства визначено ведення господарства лише силами фермера або фермера та членів його сім'ї [6]. Також було б доцільно виокремити із числа зареєстрованих фермерських господарств категорію сімейних фермерських господарств, якій може бути надана додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом «Про державну підтримку сільського господарства України».

До штучно створених проблем малого підприємництва в Україні слід віднести, перш за все, невпорядкованість нормативно-правової бази щодо функціонування їх суб'єктів. Головним напрямом підвищення ефективності законодавчого регулювання малого підприємництва України, є в першу чергу систематизація нормативно-правової бази щодо законодавчого його визначення

в сільському господарстві, вдосконалення форм статистичної звітності та організації проведення статистичного дослідження по всім суб'єктам малого бізнесу в сільському господарстві. Також доцільне прийняття закону про мікрофінансову діяльність, про професійні та міжпрофесійні об'єднання; розширення дії державних цільових програм підтримки виробників на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Державне регулювання через підтримку створення обслуговуючих кооперативів має зосереджуватися не лише безпосередньо на кооперативах, а й враховувати необхідність реалізації відповідних заходів щодо малих форм господарювання на селі.

Державна підтримка малого бізнесу в сільському господарстві ґрунтується на формуванні напрямів, направлених на подолання бар'єрів, які існують при його веденні. Так, напрям фінансової підтримки був ініційований із боку держави у зв'язку із недофінансуванням інноваційної діяльності суб'єктів малого бізнесу та нестачею у них фінансових ресурсів для придбання основного чи обігового капіталу. Напрямок інформаційно-аналітичної підтримки виник через недостатність управлінського досвіду у власників малого бізнесу.

Кожен із видів державної підтримки малого бізнесу зумовлюються наявністю ресурсів, що використовуються, і в свою чергу поділяється на фінансову та нефінансову підтримку. Наприклад, фінансовий вид підтримки в межах напряму організаційно-технічної підтримки передбачає надання субсидій для стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів і діяльності регіональних фондів підтримки малого бізнесу, організацію оптових ринків. Нефінансові види підтримки суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві у напрямі інформаційно-аналітичної підтримки передбачають консультаційну підтримку (консультації експертів, організація професійної підготовки та підвищення кваліфікації фермерів); інформаційну підтримку (проведення семінарів, надання можливості користування базою даних та Інтернетом) та деякі інші види підтримки.

Аналіз зарубіжної практики показує, що, наприклад, у Польщі одним з основних законодавчих актів щодо державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції є Закон «Про групи сільськогосподарських виробників та їх об'єднання», яким визначено організаційно-правові форми груп виробників та їх об'єднань (кооператив, асоціація, союз, товариство), умови створення та функціонування, а також вимоги для отримання фінансової допомоги на розвиток. Для створення груп виробників сільськогосподарської продукції (Grupy producentów rolnych) виділяється одноразова допомога як з державного бюджету, так і з фондів Європейського Союзу. Адміністративні витрати груп виробників покриваються за рахунок цих самих джерел протягом 5 років після створення групи. Державна підтримка діяльності об'єднань реалізується в наступних формах: допомога на створення і підтримку управлінської діяльності; кредитна лінія для кооперативів; звільнення від податків та виділяється лише для тих груп виробників сільськогосподарської продукції, які включені до певного реєстру, та усім галузям, за винятком виробництва фруктів і овочів, грибів, горіхів і риби [7].

Одним із напрямів державної підтримки сільського господарства Польщі у плані підвищення його конкурентоспроможності є організація виробництва високоякісних продуктів харчування. Участь фермерів у формуванні якості продуктів харчування передбачає підтримку тих фермерів, які є учасниками національних систем якості продуктів харчування, що включають в себе охорону сільськогосподарських продуктів, які виробляються тільки на обмежених територіях, або є традиційними національними продуктами (наприклад, овечий сир, мед підкарпатський, вишня надвіслянська, карп заторський, мед з вересу лісів Нижньої Сілезії, види старопольського меду питного тощо), та фермерів, які займаються органічним сільським господарством та інтегрованим виробництвом [8]. В Україні, наприклад, видом продукції, яка виробляється на обмеженій території і якій може бути надана державна підтримка є «мелітопольська» черешня.

Всі напрями державної підтримки малого підприємництва мають бути прописані у відповідних програмах. Суть цільових програм має полягати в застосуванні до окремих видів продукції та господарюючих суб'єктів комплексу заходів для досягнення конкретної мети. Учасниками програми є товаровиробники, що відповідають обов'язковим умовам і вимогам за окремими критеріями та показниками, на умовах конкурсного відбору. При розробленні державних цільових програм підтримки розвитку, наприклад, особистих селянських господарств необхідно дотримувати таких принципів:

- комплексність і системність підходу до розвитку особистих селянських господарств на основі визначення мети та механізму реалізації програми в межах єдиних пріоритетів державної стратегії розвитку АПК країни;

- відбір пріоритетів програмних заходів за їх кінцевими вихідними параметрами (обсяг, вартість, мультиплікаційний ефект);

- розподіл ризиків використання ресурсів (фінансових, матеріально-технічних тощо), що виділяються під програму, на основі пайової участі у фінансуванні програмних заходів різних інвесторів;

- контроль за раціональним використанням коштів, що виділяються на реалізацію програми;

- добровільність участі особистих селянських господарств у програмі й тендерний відбір учасників для укладання угоди;

- заходи економічного стимулювання за окремими напрямами, надання пільг для учасників програми [9].

Висновки. Державна підтримка малого бізнесу в сільському господарстві у першу чергу має мати цільове направлення, тому до його суб'єктів пропонуємо включати різні організаційно-правові форми господарювання (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, приватні підприємці, особисті селянські господарства товарного спрямування), основним критерієм віднесення до яких є розмір площі сільськогосподарських угідь до 500 га.

Розгляд світового досвіду підтримки малого підприємництва у сільському господарстві та врахування сучасних його реалій в Україні дозволяє виділити такі види підтримки як фінансово-кредитна, законодавча, організаційно-технічна, інформаційно-аналітична. У сучасних умовах можливо додати і експортний вид підтримки із врахуванням тих видів продукції, яким відкритий доступ на зовнішній ринок і якими в основному займаються суб'єкти малого бізнесу – мед, горіхи, часник, квасоля, гарбузове насіння та ін. Тому у подальших дослідженнях доцільно вивчати інструменти експортної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві, наприклад такі як інформування про тенденції розвитку світового ринку, надання консультацій з організації експортних операцій, пільгове кредитування експортерів тощо.

Список літератури

1. Данилишин Богдан Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди [Електронний ресурс]. / Богдан Данилишин. Режим доступу: http://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
2. European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/pol/financ/index_en.htm (дата звернення: 17.05.2016). – Назва з екрану.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року N 436-IV (із змінами): Розділ II. Суб'єкти господарювання. Глава 6. Стаття 55. Поняття суб'єкта господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2015 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; під ред. М. С. Кузнецової. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016. – 513 с.
5. Кутовий Т. Україна вкотре довела, що є сильною аграрною державою [Електронний ресурс]. / Т. Кутовий. Режим доступу: <http://kurkul.com/interview/126-taras-kutoviy-ukrayina-vkotre-dovela-scho-ye-silnoyu-agrarnoyu-derjavoyu>.
6. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
7. Program Rozwoju Obszarow Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, lipiec 2007 r/.
8. Polska wies 2010: Raport o stanie wsi [pod redakcja naukowa Jerzego Wilkina I Iwony Nurzynskiej]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe scholar, 2010. – S. 9-23.
9. Макаренко П. М. Розвиток механізмів державної підтримки особистих селянських господарств [Електронний ресурс]. / П. М. Макаренко. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2009_3/files/DU309_10.pdf.
10. Small Business Statistics / Інтернет сторінка Адміністрації малого бізнесу США // <http://www.sbaonline.sba.gov/aboutsba/sbastats.html>, 01.08.2005 р.

